En medisinsk avhandling fra år 1780 av Dr. Johannes Kræmer

Av

Per Ivar Larsen Sugar

sugar@vikenfiber.no

Cæsar Læsar Kræmer (1783-1829) var den første Kræmer i Tromsø, og en av mine forfedre. Han kom til byen omkring 1810. Familiens bakgrunn er tidligere beskrevet i min artikkel i Yggdrasil (4/2009). Denne gang skal artikkelen omhandle hans far Dr. Johannes Kræmer, som ble født i Neckarrems i Tyskland i 1750, og som døde i 1808 i Kolding, Danmark.

I tidligere tider ble det gitt to typer legeutdanning. Det ene var et universitetsstudium, hvor forelesningene primært var på latin og det ble arbeidet mest med indremedisin. Den andre typen var en praktisk håndverkerutdannelse, gjerne tilknyttet militæret, hvor man lærte sårkirurgi og forskjellige praktiske behandlingsmåter. Ofte ble denne typen behandling gitt av barberere, også kalt bartskjærere. I Danmark ble det i 1668 bestemt at ingen kunne bli opptatt i bartskjærerlauget uten å ha tatt en eksamen ved det medisinske fakultet.

Sannsynligvis lærte Dr. Johannes Kræmer håndverket gjennom sin far, som var kirurg. Seinere gikk han i lære i Ludwigsburg og Heilbronn, og kom som 20-åring i dansk tjeneste, i stilling som kompanifeltskjær for ”Löbl. Bornholmschen Regiment” i Rendsburg. Rendsburg var på denne tid den sydligste garnisonsbyen i Danmark. I 1774 gifter han seg med Catharina Sophia Jöns (1745-1826), i Garnisonskirken i Rendsburg.

Han fikk åpenbart mulighet til å studere videre. I 1780 tok han eksamen i kirurgi, og ble medlem av «Kopenhagener chirurgischen Societät». Samme år holdt han en forelesing i dette selskapet, som ble publisert på tysk, med tittel «Zwo kleine Bemerkungen». Avhandlingen er såpass kort at jeg gjengir teksten i sin helhet, i min oversettelse. Teksten gir et interessant innblikk i forholdene på denne tiden, både for lege og pasient:

To små
merknader
som skal forsvares
i København
kirurgiske selskap
under Hr. Professor Tode formannskap
av
Johannes Krämer
fra Württemberg,
fullverdig medlem av samfunnet,
den 22. Martii, 1780. a. g.D. u.S.
København,
trykket av Johann Rudolph Thiele

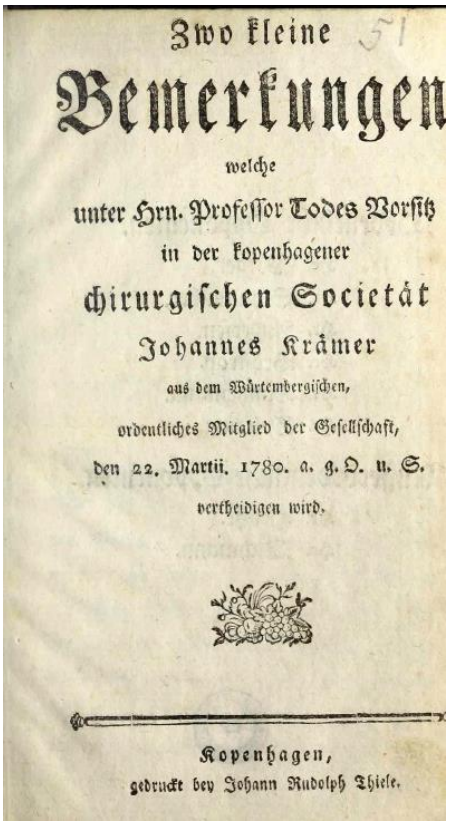
Zwo kleine
Bemerkungen
welche
unter Hrn. Professor Todes Vorsitz
in der kopenhagener
chirurgischen Societät
Johannes Krämer
aus dem Würtembergischen,
ordentliches Mitglied der Gesellschaft,
den 22. Martii. 1780. a. g. D. u. S.
vertheidigen wird.

Kopenhagen,
gedruckt bey Johann Rudolph Thiele.

Ordinære opponenter: Hr Wörger, Hr Schumacher, Hr Andersen, Hr Bröstrop, Hr Dantzemann, Hr Spiering.
Ekstraordinære opponenter: Hr Hentze, Hr Wichmann.

Første merknad:

Det er nå fem år siden, i denne måned, at jeg i Vejle på kvelden ble tilkalt til en mann på 24 år, som hadde en alvorlig betennelse i ett øye; jeg spurte etter årsakene. Pasienten fortalte: at han hadde vært på landet fem dager før, og under tilbakereisen hadde det regnet mye, og alt han hadde på kroppen hadde blitt vått. Deretter hadde han følt noe feber, som varte to dager: den tredje hadde han fått diare, som han på råd fra sin nabo hadde stoppet etter to dager med stoppende middel.

Den sjette morgenen når han våknet, hadde han merket at øyet var litt rødt og smertefullt, og dette hadde tiltatt; jeg fant øyet veldig rødt, pasienten hadde hodepine, feber med høy puls, og en rose-lignende svulst på den samme siden av ansiktet.

Jeg årelatet tre unser blod fra armen, og dette viste en såkalt betennelsesreaksjon.

Jeg forordnet han å ta en innvortes kjølende mikstur, og fem Loth wienersk lakservann tilsatt fem Quintin Seidlitzer-salt, hver morgen.

Etter avføringsmiddel seks-syv ganger hadde virket, følte pasienten seg litt bedre, feber gikk tilbake, pulsen var blitt roligere, den roselignende svulsten i ansiktet var nesten borte, men øyet var uten endring.

Jeg satte et blæreplaster i nakken til pasienten, for å opprettholde en konstant utdriving av puss, i tillegg fortsatte jeg med lakservann, vekselsvis årelating, i passende mengder. Men etter fire dager viste det seg ikke den minste forbedring av øyet, og pasienten kunne ikke lenger se med det.

Jeg forordnet ham derfor følgende piller:

R. Mercur. dulc.
Refin. guajac. anna gr. XXXX.
Camphor. gr. XX.
oI. Ligr. Sassafr. q. S.
m. f. I. a. Pill. N. LXIV. Consperg. Cinabar. Det ad Scatul. S. fire stykker hver morgen og kveld.

Etter at det var gått fire til fem dager så jeg med glede at min pasient ble bedre. Nå lot jeg blæresåret hele, og fortsatte med disse pillene til pasienten var helt helbredet; og dette skjedde i løpet av tre uker, regnet fra det tidspunkt da han begynte med pillene.

Fra dette tidspunkt har han ikke vært rammet av øyebetennelse igjen.

Gjennom hele sykdommen holdt pasienten den strengeste diett.

Andre merknad:

For omkring to år siden ble jeg i den samme by hastig tilkalt til en voksen pike, som av vanvare hadde svelget tre knappenåler. Jeg forordnet henne motvillig, og på hennes innstendige ønske, et brekkmiddel, og etter den andre virkning av dette kom knappenålene ut igjen.

En del forklaringer:

- 1 Loth / Lot = ca. 15gr
- 1 Quintin = ca. 3,9gr
- Seidlitzer-salt = Bittersalt, avføringsmiddel
- blæreplaster = brukt til å trekke veske ut av kroppen

Resepten:

- R. Mercur. dulc. = kvikksølvklorid
- Refin. guajac. = rafinert guajacum, veden av acasiaplante
- anna = like deler av hver (Mercurium og Guajacum pulver)
- gr. XXXX = 40 gram
- Camphor = kamfer
- gr. XX = 20 gram
- Ol. Ligr. Sassafr. = oleum ligr. sassafras - olje av sassafras, en tresort
- q.s. = quantum satis - av tilstrekkelig mengde - oljen tilsettes i tilstrekkelig mengde slik at blandingen blir passe bløt for å kunne trilles til piller
- m.f.l.a. = misce fiat lege artis - bland og la det bli laget etter reglene: De tørre stoffene rives først i morter med pistill, og deretter tilsettes oljen og rives sammen med tørrstoffene. Blandingen tas ut med hendene i en klump og legges på et pillebrett. Hele blandingen trilles så ut til en jevn pølse, like lang som pillebrettet, med hendene, eventuelt ved hjelp av et flatt trillebrett med håndtak oppå. Pølsen legges så i et spor som har et sidespor med oppdelte felt, og ved hjelp av en pilledeler som gnis over pølsen, blir pølsen delt opp i like store biter.
- Pill. N. LXIV = til 64 piller
- Consperg Cinaber = strø med Cinabar pulver for at pillene ikke skal klebe seg til hverandre. Etter at pillene har fått dette pulveret over seg, brukes en rotundifikator; en rund metalleske som legges over alle pillene og roteres slik at de triller rundt i pulveret under esken og blir trillrunde og dekkes helt med pulver utenpå.
- Cinabar = kvikksølvsulfid, rødaktig sten, males opp til pulver som er meget giftig på grunn av kvikksølv innholdet
- Det ad Scatul = legg dem i eske
- Scatula = flat, rektangulær eske laget av brettet papir hvor pillene kan ligge og tørke før de pakkes i den endelige pilleesken
  (kilde resepttolkning: Dr. Kari Sofie Fauskanger)

Medisinen var en blanding av kvikksølvholdig stoff og plantemedisiner. Mercur, Guajacum, Sassafras og Cinnabar benyttes i dag i bl.a. homeopati, men da i ekstremt fortynnet dose.

Dr. Kræmer forsøkte altså å kurere en øyebetennelse med avføringsmiddel, årelating og utsuging av puss med et såkalt blæreplaster. Dette fungerte ikke, så han prøvde medisiner i stedet. Det fungerte, og dette ble det en avhandling av.

Humoralpatologi – læren om de fire kroppsvæsker – en eldgammel lære med røtter til antikkens Hellas og Roma, var rådende blant leger på denne tiden. Sykdomsoppfatningen og behandlinger bygget på at helsen ble styrt av balansen mellom de fire væskene: gul galle, svart galle, blod og slim. Ble balansen forrykket, ble man syk. For å få balanse i kroppsvæskene tappet man ut de væskene som hadde ført til ubalanse i kroppen. Teorien stod seg helt til omkring 1860.

I dag kan det være vanskelig å forstå logikken i behandlingen Dr. Kræmer satte i gang med. En tolkning kan være at han anså diaréen som kroppens måte å kvitte seg med sykdommen. Når denne ble stoppet, kom sykdommen ut på andre måter, bl.a. med feber og den rose-lignende svulsten. Dr. Kræmer fikk i gang kroppens første reaksjon på nytt, ved å gi avføringsmiddel. Da det ikke hjalp, prøvde han å manipulere balansen mellom væskene i kroppen, ved årelating og blæreplaster. Da heller ikke dette hjalp, startet han medisinering.

I dag vet vi at behandlingen var livsfarlig, og den tok nok livet av flere enn den helbredet. Den roselignende svulsten kan kanskje ha vært et herpesutbrudd, som gjerne kommer når immunforsvaret er svekket. Slike sår heler seg selv. Årelatingen og blæreplasteret medfører stor fare for infeksjon, og svekkelse pga. blodtapet. Vi vet også at kvikksølv er livsfarlig. At pasienten overlevde og ble frisk, på tross av denne hestekuren, skyldtes nok at han hadde en robust helse på forhånd.

Avhandlingen presenterer ikke noe klar problemstilling, og ingen klare spørsmål. Imidlertid må problemstillingen ha vært klar – og viktig – den gang, fordi avhandlingen ble forsvart mot 8 opponenter. Muligens var medisineringen en ny metode, som andre leger burde få rede på og diskutert?

Dr. Kræmer fortsatte sine studier. Han tar kirurgisk eksamen i 1780 og medisinsk eksamen med laud i 1785.

Han stiger også i gradene, og flytter rundt i landet. I 1781 blir han dansk statsborger. Ved datteren Nicolines dåp i 1775 i Velje, og ved sønnen Cæsar Læsars dåp i 1783 i Fredericia, oppgis yrket til «Batallions feltskjærer». I 1786 bor familien i Kindertofte, hvor datteren Henriette blir født.

I 1787 tiltrer han en sivil stilling som distriktskirurg i Viborg. I avisen ”Den Viborg Samler” rykkes følgende annonse inn:

Det tjener til Efterretning, at jeg som Kongelig beskik-
kede Districts Chirurgus i Viborg Stift er kommen her til
Byen og boer i Mathis Gaden No. 10. Viborg den 28
Maij 1787. Johannes Kreimer.

Det tjener til Efterretning, at jeg som kongelig beskik-kede Districts Chirurgus i Viborg Stift er kommet her til Byen og boer i Mathis Gaden No. 10. Viborg den 28 Maij 1787. Johannes Kreimer

Deretter tiltrådte han stillingen som distriktskirurg i Kolding, hvor han arbeidet i årene 1788-1808. Familien bodde i Vestergade nr. 25, et hus som nå er borte.

Vestergade 25 omkring år 1900 (Kilde: Kolding Stadsarkiv)

Dr. Kræmer setter spor etter seg i byen, og hans virke er omtalt i to artikler i Koldingbogen (1986 og 1988). Han fikk ansatt jordmor, og satt i gang opplæring av nye jordmødre. Naboens kone fikk bl.a. opplæring, og hun fikk følgende attest fra eksaminator Stiftfysikus Andreas Friedsch i Ribe:

> *"Paa forlangende har jeg underskrevne i Dag nøyagtig examineret Dorthe, Niels Jensens Kone af Seest, der af Districts Chirurgus Hr. Kræmer i Colding er underviist i Jordemoder-Videnskaben, og fundet hende saa grundig underrettet i bemeldte Videnskab saavel i den theoretiske som practiske Deel, at jeg med Fornøyelse og fuld Overbeviisning kan anbefale hende som særdeles skikket til at forestaae og udøve [et] Jordemoder-Embede, naar hun dertil maatte blive beskikket"*

Han bestyrte også sykehuset. I 1798 bebreider en inspektør Johannes Kræmer at det trekker ut med helbredelsen av noen pasienter, og det antydes at legen besøker de syke for sjeldent. I tilsvaret skriver Kræmer at besøk ikke helbreder de syke, men derimot ”Medicamenterne og alt hva dertil hører”. Og han forsikrer at pasientene ikke ble forsømt. ”De bliver helbredet saa hastig som mueligt og tillige de virksomme Medicamenter anvendt”. Formodentlig var også Dr. Kræmer klar over at sykehuset var et av de farligste stedene han kunne oppholde seg, både med tanke på sin egen helse og smittefare for andre pasienter han besøkte rundt om i byen.

Det mest bemerkelsesverdige er imidlertid at han i 1803 setter i gang med masse-vaksinering mot kopper, som den første i Danmark. Bare fem år etter at Jenner i England publiserte sin artikkel som gjorde vaksineringen anerkjent av skolemedisinerne. I 1803 skriver han et brev til amtmannen von Hellfried, og forteller at han var «begyndt at vaccinere i Kolding den 22. martii dette Aar».

Den 20. september 1803 var Prins Christian Frederik på gjennomreise i Kolding. Prinsen ble senere Kong Christian VIII, som var konge i Norge 17. mai–10. oktober 1814, og konge av Danmark 1839–1848. Han skriver i sin dagbok: «... Kl. 8 1/2 var vi i Kolding. Der mødte nogle Raadmænd og den af Vaccinationen fortiente Doctor Kræmer oss....». Kongen ble alvorlig syk og døde, etter en årelating i januar 1848.

Vaksinasjonsprotokollene viser også at Jomfru Kræmer av Kolding (en av døtrene) i årene som kommer utførte hundrevis av vaksinasjoner rundt om i Danmark. Fra 1810 ble koppevaksinasjon obligatorisk. Uten koppeattest kunne man verken bli konfirmert eller gift. Hans sønn Cæsar Læsar Kræmer ble åpenbart også vaksinert. Da han gifter seg i Tromsø i 1814, var toller Arent Alexander Vadel koppevitne.

Den personen som trer fram, er en aktiv, engasjert og framtidsrettet lege, som prøver å gjøre livet lettere for befolkningen. Og som stod midt i overgangen mellom antikkens legebehandling og den moderne medisinvitenskapens gjennombrudd på 1800-tallet.

Dr. Kræmers sønn, Cæsar Læsar Kræmer, havnet etter hvert i Tromsø, og han oppkalte sin sønn etter sin far: Johannes Cæsar Kræmer (1814-1858), men det får bli en annen historie.

Kilder:

Dr. Johannes Kræmer: Zwo kleine Bemerkungen, København 1780
Avis: Viborg samler 1787
Kong Christian VIII.s dagbøker og optegnelser.1. bind, København, Gyldendal, 1943, s.206
Torsten Sørensen: Fødselshjælp og jordemødre i Kolding omkring 1800. Koldingbogen 1986.
Torsten Sørensen: Bartskærer og kirurger i Kolding indtil midten af 1800-tallet. Koldingbogen 1988.
Resepttolkning: Dr. Kari Sofie Fauskanger